

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14048409>

ОИЛАВИЙ ЗЎРАВОНЛИКДАН ЖАБРЛАНГАН ШАХСЛАРДА ИЧКИ ЗИДДИЯТ МУАММОСИ

Раъно Исмайлова

Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети
“Амалий психология” кафедраси доценти, п.ф.н.(Ph.D)

АННОТАЦИЯ

Мақолада оилавий зўравонликдан жабрланган шахсларда ички зиддиятлар муаммосида кўриб чиқилади. Шахс ички зиддият ҳодисасини тушунишга қаратилган назарий ёндашувлар таҳлил қилинади. Шунингдек мақолада жабрланган шахсларда ички зиддиятнинг намаён бўлиши ва бошқа психик ҳолатлар билан боғлиқлиги эмпирик жиҳатдан ўрганилганлиги ва таҳлил этилгани ҳақида сўз боради.

Калит сўзлар: *оилавий зўравонлик, ички зиддият, психика, шкала, жабрланувчи, гендер хусусият, мотивацион, маънавий, ролли зиддият.*

АННОТАЦИЯ

В статье рассматривается проблема внутренних конфликтов у лиц, пострадавших от семейного насилия. Анализируются теоретические подходы, направленные на понимание феномена внутреннего конфликта личности. Также в статье говорится об эмпирическом изучении и анализе проявления внутреннего конфликта у потерпевших и его связи с другими психическими состояниями.

Ключевые слова: *семейное насилие, внутренний конфликт, психика, шкала, жертва, гендерная характеристика, мотивацион, нравственный, ролевые конфликты.*

ANNOTATION

The article examines the problem of internal conflicts in individuals who have suffered from domestic violence. Theoretical approaches aimed at understanding the phenomenon of internal conflict of personality are analyzed. The article also discusses the empirical study and analysis of the manifestation of internal conflict in victims and its connection with other mental states.

Key words: *domestic violence, internal conflict, psyche, scale, victim, gender characteristics, motivation, moral, role conflicts.*

КИРИШ

Оила азалдан миллат бешиги бўлиб, жамиятнинг энг муҳим таркибий қисми сифатида оила фаровонлиги ва барқарорлиги давлатнинг ижтимоий-иқтисодий ва сиёсий барқарорлигининг шарти ҳамда стратегик хавфсизлигининг кафолатидир. Шунга қарамай, замонавий дунёда оилавий зўравонлик муаммоси оилани инқироз ҳолатига олиб келиши бир қатор омиллар ва ҳалокатли жараёнларда намоён бўлмоқда.

Тадқиқотнинг долзарблиги шундан иборатки, оилавий зўравонликдан жабрланган шахс ички қарама-қаршиликлар муаммоси жуда муҳим, чунки ички қарама-қаршиликларнинг юқори даражаси уларнинг шахслараро муносабатларига салбий таъсир кўрсатиши ва шахсий ривожланишига тўсқинлик қилиши мумкин. Замонавий психологиянинг вазифаси зўравонликдан жабрланган шахсни шунчаки тинчлантириш ва сабрли бўлишга йўналтириш эмас, балки уларнинг мустақиллиги ва ижтимоий фаоллигини ошириш, мустаҳкамлаш, ўзига бўлган ишончни ривожлантириш ва қатъиятлилиқ, эркин шахсни шаклланишига ёрдам беришдан иборатдир.

Психологик нуқтаи назардан, шахсдаги ички зиддият муаммоси жабрланган шахснинг психологик саломатлигини тушуниш контекстида катта аҳамиятга эга. Шахс ички зиддиятлари шахс онгида тегишли тажрибалар билан ифодаланган турли шахсий шаклланишларнинг тўқнашувидан иборат бўлган психологик зиддиятларни бирлаштиради.

Ҳозирги вақтда шахс ички зиддияти ўзбек тилида "зиддият", "конфликт", "низо", "қарама қаршилик" каби атамалар билан ва психологик адабиётларда қарама-қарши мотивлар, мақсадлар ҳамда ҳаракатлар тўқнашуви билан тавсифланган кенг кўламли вазиятларга нисбатан кўриб чиқилади.

Илмий манбаларга эътибор берсак, асосан шахслараро зиддиятлар мавзусида кўплаб тадқиқотлар олиб борилган лекин шахс ички зиддиятлари мавзусида эса жуда кам илмий ишлар олиб борилган. Бу ҳодисанинг

мураккаблиги билан боғлиқ, гарчи шахс ички зиддиятлари муаммосини илмий-амалий жиҳатдан ўрганиш XIX асрнинг иккинчи ярмида бошланган. Оилавий зўравонликдан жабрлаган шахсда (эр ёки хотин) ички низоларни ўрганишнинг долзарблиги замонавий мураккаб ижтимоий-иқтисодий ва сиёсий воқелик шароитида ушбу тоифадаги шахсларнинг ўзини ўзи англаш, ҳаётда қатъий қарор қабул қила олиши, ўз ижтимоий фаоллигини ҳамда психологик саломатлигини нафақат сақлаш, балки мустаҳкамлаш зарурати билан боғлиқ.

АДАБИЁТЛАР ТАҲЛИЛИ

Шахс ички зиддиятларини иккита ижобий тенденция, иккита салбий тенденция, бир мавзу юзасидан психикадаги ижобий ва салбий тенденциялар ўртасидаги кураш деб қараш мумкин. Албатта, классик психоанализ тарафдорлари биринчилардан бўлиб ички зиддият феноменини тушуниш, унинг табиати ва фаолият шакллари аниқлаш йўлида изчил ҳаракат қилишди. Шундай қилиб, К.Г. Юнг шахс ички зиддиятини шахс таркибий қисмларининг, шу жумладан архетипларга, унинг асосий ижтимоий муносабатларига ва ташқи дунё билан муносабатларига асосланган тарқоқлик натижаси деб ҳисоблади. [10] Архетиплар индивидуал ривожланиш жараёнида инстинктив равишда такрорланадиган коллектив онгсизликни тўплайди. Барқарор архетиплар-тасвирлар шахсни қатъий йўналтириб, рағбатлантирса-да, инсон онгли равишда коллектив онгсиз талабларга қарши туриши мумкин. Агар архетиплар онгли Эго томонидан ўзбошимчалик билан блокланган бўлса, ички зиддият пайдо бўлади. К.Юнг психиканинг табиий чуқур функцияси сифатида интуицияни шахснинг вазият устидан назоратини сақлаб туришидаги алоҳида ролини қайд этади.

Психоанализнинг яна бир кўзга кўринган вакили А.Адлер ички зиддиятни кўпинча бевосита ижтимоий муҳит, шунингдек, бутун жамият томонидан қўйиладиган ҳақиқий шахс хусусиятлари ва маълум идеаллаштирилган моделлар ўртасидаги номувофиқлик натижаси деб ҳисоблади. Ички зиддият ва ўзини идеалга мос келмаслиги учун компенсация сифатида шахс мукамаллик

ва ўзини тўлиқ ҳис этмаслик комплексини енгиш стратегиясини ривожлантиради.

В. Франкл эса шахс ички зиддиятни экзистенциал бўшлиқ, шахс томонидан маъно ҳосил қилувчи қадриятларнинг йўқлиги ёки йўқолиши билан боғлайди. [7] Шунингдек, Э.Фромм инсоннинг ички зиддиятининг барҳам топиб бўлмаслигини қайд этиб, уни экзистенциал деб атаб, замонавий жамият қадриятлари ва инсоннинг масъулиятни ўз зиммасига олиш кўркуви билан мустаҳкамланишини эътироф этади. [8] К.Хорни фикрича шахс ички зиддиятининг асосий манбаи эрта болалик даврида хавфсизликка бўлган эҳтиёжнинг қондирилмаслиги ва бу охир-оқибат сурункали хавотирланишнинг ривожланиши билан бирга ўзига ва атроф-муҳитга невротик талабларнинг пайдо бўлишига олиб келади. [9] К. Левин фикрича шахс ички зиддиятни қутб кучларини бошқарадиган, инсон яшаши керак бўлган шарт-шароитлар деб таърифлаб, ички зиддиятлар одамлар бир вақтнинг ўзида бир хил ҳажмдаги қарама-қарши йўналишдаги кучларга дучор бўладиган вазият сифатида талқин қилди. [4]

А.Р. Лурия фикрича шахс ички зиддиятининг мазмуни аффе́кт ҳисобланади ва унинг кейинги хатти-ҳаракатларининг тартибсизланишини белгилайди. [5] В.С. Мерлин эса шахснинг мотивлари ва муносабатларида ички қарама-қаршилиқларнинг пайдо бўлишида ижтимоий ҳаётнинг ташқи чекловларининг муҳим ролини таъкидлади. [6] А.Н. Леонтьев шахснинг ички тузилишидаги мотивацион қарама-қаршилиқлар туфайли ички низолар тузилмаси пайдо бўлишини эътироф этади. [3] Шунингдек, Ф.Василюк ички зиддиятларни асосида шахснинг ҳаётда қадрият ва мазмун топишда, В.Н. Мясисhev эса эҳтиёжлар ва уларни қондириш имкониятлари ўртасидаги номувофиқлиги билан тушунтиришга ҳаракат қиладилар.

Оилавий зўравонликка учраган хотин-қизларнинг ижтимоий психологик хусусиятларини ва уларга психологик ёрдам бериш амалиётини илмий жиҳатдан

ёрганишга катта эътибор берилсада, лекин оилавий зўравонликдан жабрланган шахслар (эркак ва аёл) ички зиддиятларнинг намоён бўлишининг ўзига хос томонларига эътибор берилмаган.

Шундай қилиб, шахс ички зиддият деганда шахс манфаатлари ва мойилликларининг тахминий интенсивлиги ва аҳамияти шарти билан юзага келадиган, аммо турли йўналишдаги тўқнашувлар тушунилади.

Тадқиқотчилар ички зиддиятнинг намоён бўлишини шахсий ривожланишнинг ҳам конструктив, ҳам деструктив омиллари сифатида кўришга ҳаракат қиладилар. Оилавий зўравонликдан жабрланиш ҳар бир инсон учун инқироз, қийин вазият бўлиб энг муҳим ҳаётий синовларни енгиб ўтиш, ўзини ҳимоя қилиш ва ўз ижтимоий фаоллигини оширишда керакли билим ва амалий кўникмаларни эгаллаш даври бўлиб, бу шахсда ички изланишлар ва қарама-қаршилиқларнинг жадаллигини белгилайди.

ТАДҚИҚОТ УСУЛЛАРИ ВА НАТИЖАЛАРИ

2022-2023 йиллар давомида олиб борилган тадқиқотда республиканинг Наманган, Сурхондарё ва Тошкент вилоятларидан жами 115 та эркак, 209 та аёллар иштирок этдилар.

Тадқиқода турмуш ўртоғи томонидан намоён этилган зўравонлик хусусиятлари ва шахс ички зиддиятлари орасидаги корреляцион боғлиқликлар (Спирман мезони) асосида текширилди. Қуйида И.А. Фурмановнинг “Турмуш ўртоғи томонидан намоён этилган зўравонлик хусусиятлари” сўровномаси ва А.И. Шипиловнинг “Шахс ички зиддиятларидаражасини аниқлаш” методикалари орасидаги корреляцияси ва жисий тафовутлар таҳлили берилди.

1- жадвал

Турмуш ўртоғи томонидан намоён этилган зўравонлик хусусиятлари ва шахс ички зиддиятлари орасидаги корреляцион боғлиқликлар (Спирман мезони)

Шкалалар	Жисмоний саломатликка таҳдид қилиш	Жисмоний эркинликни ҳаддан ортиқ назорат қилиш	Умумий беқарорлаштириш	Устунлик қилиш / хулқ-аъвори назорат қилиш	Эр-хотин муаммоларини ноадекват ҳал этиш
Мотивацион зиддият	0,038	0,125*	0,251**	0,117*	0,166**
Маънавий зиддият	0,043	0,118*	0,265**	0,129*	0,149**
Амалга ошмаган истак зиддияти	0,124*	0,173**	0,152**	0,086	0,048
Ролли зиддият	0,012	0,002	0,231**	0,200**	0,193**
Мослашув зиддияти	-0,015	0,091	0,243**	0,263**	0,285**
Ноадекват ўзини ўзи баҳолаш зиддияти	0,126*	0,187**	0,334**	0,228**	0,208**
Шахснинг умумий ички зиддиятлари даражаси	0,056	0,132*	0,288**	0,181**	0,193**

Изоҳ: * - $p < 0,05$; ** - $p < 0,01$

Турмуш ўртоғи томонидан намоён этилган зўравонлик хусусиятлари ва шахс ички зиддиятлари орасидаги корреляцион боғлиқликлар (Спирман мезони) асосида текширилганда. Шахснинг ички зиддиятлари, умумий кўринишда қарама-қаршилик, шахснинг ички тенденцияларини ва уларнинг қондириш имкониятлари ўртасидаги кураш деб ҳисоблаш мумкин. Мотивацион зиддият нимани ҳоҳлаш ва ҳоҳламаслик, маънавий зиддият ҳоҳиш ва зарурат, амалга ошмаган истаклар ҳоҳиш, истак ва бажара олиш имкониятлари, ролли

зиддиятлар керак бўлгани учун, мослашиш эса керак ва буни амалга ошира оламан, ўзини- ўзи ноадекват баҳолаш зиддиятида эса бажара оламан каби ички конфликтлар кузатилади. Ушбу шкалаларнинг умумий беқарорлик билан боғлиқлиги эса оилавий зўравонликдан жабланган шахслар ички зиддиятларнинг янада фаоллашувидан далолат беради. Шунингдек, амалга ошмаган истаклар 0,173** жисмоний эркинликни ҳаддан ортиқ назорат қилиш, ролли зиддият 0,200** устунлик қилиш / хулқ-атворни назорат қилиш билан боғлиқлигида шахс ўз ихтиёрига кўра мустақил равишда қарор қабул қила олмайди, жисмоний эркинлик, хатти ҳаракатлар устидан назорат ўрнатилган, аёл ёки эркак ўз манфаатларини четга суриб, турмуш ўртоғининг ҳоҳиши билан ҳаракат қилиши керак бўлади. Ролли зиддияларнинг 0,193** яъни эр-хотин муаммоларини ноадекват ҳал этишдаги боғлиқлик эса эр томонидан хотинини ёки хотин томонидан эрини камситиш ва мажбурлаш каби ҳаракатлар устунлигини кўришимиз мумкин. Оилада ўзига олган роллардан ўз манфаатидан фойдаланиш, ролни суъистемол қилиниши деб ҳам изоҳлаш мумкин. Мослашув зиддияти 0,263** устунлик қилиш / хулқ-атворни назорат қилиш билан боғлиқлигини шерик томонидан тўлиқ назорат остида бўлиб, бу ишончсизлик, шубҳа, рашк, изоляция, чекловлар, ҳиссий рад этиш, шантаж, вервал агрессия орқали амалга оширилади, шахс курашишдан кўра вазиятга мослашиш керак деган фикр билан ҳаракат қилади. Ўзини- ўзи ноадекват баҳолаш зиддияти 0,208** эр-хотин муаммоларини ноадекват ҳал этиш билан боғлиқлиги оилавий муаммоларни ҳал этишда эр ёки хотин ўз турмуш ўртоғининг манфаатлари ва қизиқишларини инобатга олмайди, натижада бир томон психологик, иқтисодий зарар кўриши билан бирга эр-хотин ўртасидаги муносабатларда тенгсизликка олиб келиш билан бирга шахснинг ўзини паст баҳолашга ҳам олиб келади.

2-жадвал

Оилада зўравонликка учраган тадқиқот иштирокчиларида шахс ички зиддиятлари намоён бўлишидаги жинсий тафовутлар (Манн-Уитни U мезони)

Кўрсаткичлар	Ўртача ранглар		U	p
	Эркаклар (n=115)	Аёллар (n=209)		
Мотивацион зиддият	178,6	153,6	10166	0,021*
Маънавий зиддият	185,2	150,0	9404,5	0,001**
Амалга ошмаган истак зиддияти	170,3	158,2	11115	0,262
Ролли зиддият	186,2	149,5	9295	0,001**
Мослашув зиддияти	193,2	145,6	8490,5	0,000**
Шахснинг умумий ички зиддиятлари даражаси	183,7	150,8	9582,5	0,003**

Изоҳ: * - $p < 0,05$; ** - $p < 0,01$

Оилада зўравонликка учраган тадқиқот иштирокчиларида шахс ички зиддиятлари намоён бўлишидаги жинсий тафовутлар Манн-Уитни U мезони асосида текширилганда * - $p < 0,05$ статистик аҳамиятли ва ** - $p < 0,01$ мустаҳкам аҳамиятли. Маънавий зиддият-0,001**, ролли зиддият-0,001**, шахснинг умумий ички зиддиятлари даражаси-0,003**. Эркаклар ва аёлларни солиштириганда, эркакларда ички зиддият юқори, аёлларда эса аксинча паст эканлигини кўришимиз мумкин. П Пирсонс ва Л. Фрэнсис гендернинг ўзига хос томони бу эго-ўзликни англаниб, шахсий, ижтимоий, касбий ўзликни шаклланишига таъсир этади деб эътироф этадилар. Шунингдек, гендер хусусиятлар ўзини ўзи баҳолаш, субъектив назорат ва рефлексияга ҳам таъсир кўрсатади. Буни юқоридаги жадвалда эркакларда маънавий зиддият, ролли зиддият, мослашув зиддияти ва умумий ички зиддиятларнинг юқори даражадалигида кўришимиз мумкин.

Олинган натижаларни сарҳисоб қилар эканмиз, шуни таъкидлаш керакки, оилавий зўравонликдан жабрланган шахсларда ички низолар ёрқин намоён бўлиб, лекин уларни бироз ноаниқ баҳолаш мумкин, чунки оилавий ҳаётда эркаклар ички мувозанатнинг маълум белгиларини намоёиш қилишлари керак эди. Аммо тадқиқот натижалари бошқача манзарани очиб беради. Эҳтимол, бу эркаклар томонидан оиладаги турли муаммоли психологик ҳодисаларни, шу жумладан инқироз, конфликтларни очик муҳокома этишдан қочиш билан изоҳланиши мумкин.

ХУЛОСА

Биз олиб борган ишимиз шуни таъкидлашга имкон берадики, оилавий, хусусун турмуш ўртоғи (эри ёки хотини) томонидан зўравонликка учраган яъни жабрланган шахслар ички зиддиятларнинг интенсивлиги билан ажралиб туради, аммо энг юқори кўрсаткичлар эркаклар орасида кузатилди. Юқорида келтирилган натижалар таҳлили асосида турмуш ўртоғининг хулқ-атворида жисмоний эркинликни ҳаддан ортиқ назорат қилиш, умумий беқарорлаштириш, устунлик қилиш, муаммоларни ноадекват ҳал этиш каби салбий хислатларининг намоён бўлиши зўравонликдан жабрланганларда шерикларнинг роллардан кутилмалари ва даъвогарлик даражасининг ортишига, ички зиддиятларининг кучайишига ҳамда салбий психологик ва эмоционал ҳолатларнинг вужудга келишига сабаб бўлиши аниқланди. Ушбу йўналишдаги тадқиқотлар оилавий зўравонликдан жабрланган шахсларда ички низолар пайдо бўлишининг сабаблари ва омилларини янада чуқурроқ ўрганишга имкон беради, психоконсултация, психокоррекцион ишларни ва гуруҳ биллаш ишлаш жараёнини янада малакали ташкил этишга имкон беради.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР

1. Ўзбекистон Республикасининг 2019 йил 2-сентябрдаги “Хотин-қизлар ва эркеклар учун тенг ҳуқуқ ҳамда имкониятлар кафолатлари тўғрисида” даги Қонуни// <https://lex.uz/acts/4494849>
2. 1. Ўзбекистон Республикасининг 2019 йил 2-сентябрдаги “Хотин-қизларни тазйиқ ва зўравонликдан ҳимоя қилиш тўғрисида” даги Қонуни// <https://www.lex.uz/docs/4494709>
3. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность. / А.Н. Леонтьев. - Москва: Смысл: Академия, 2004. - 352 с.
4. Левин К. Типы конфликтов / К. Левин // Психология мотивации и эмоций / Под ред. Ю.Б. Гиппенрейтер. - М: Изд-во «АСТ», 2009. - С. 402-408.
5. Лурия А.Р. Природа человеческих конфликтов: объективное изучение дезорганизации поведения человека / А.Р. Лурия. - М.: «Когито-Центр», 2002.- 690 с.
6. Мерлин В.С. Личность и общество / В.С. Мерлин. — Пермь: ПГПИ, 1990. - 92 с.
7. Франкл В. Поиск смысла жизни и логотерапия / В. Франкл // Психология личности. Сборник. -М.: МГУ, 1982. - С. 118–126.
8. Фромм Э. Бегство от свободы / Э. Фромм. - М.: АСТ, 2021. - 288 с.
9. Хорни К. Наши внутренние конфликты. Конструктивная теория невроза / К. Хорни. - М.: Академический проект, 2007. - 224 с.
10. Юнг К.Г. Структура психики и процессы индивидуации / К.Г. Юнг. - М.: Наука, 1996. - 267 с.